

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ І НАУКОВА СПАДЩИНА АКАДЕМІКА А. К. ВАЛЬТЕРА

О. С. Свічка¹, І. Ю. Робак²

¹ аспірант кафедри українознавства, культурології та історії науки НТУ «ХПІ», Харків, Україна

*² доктор історичних наук, професор кафедри українознавства, культурології та історії науки НТУ «ХПІ», Харків, Україна
Oleksandr.Svichkar@sgt.khpi.edu.ua*

Антон Карлович Вальтер народився 24 грудня 1905 року в Санкт-Петербурзі у родині відомого лікаря-хірурга Карла Антоновича Вальтера. Його мати, Анна Миколаївна, випускниця Смольного інституту, навчала дітей німецькій та французькій мовам [1, с.100]. У 1915 році Антон вступив до 3-ї Петербурзької гімназії, де виявив особливий інтерес до літератури та природничих наук. Після смерті батька в 1918 році юному Вальтеру довелося суміщати навчання із заробітками, зокрема він працював на розчищенні снігу з дахів. Незважаючи на складні умови, в 1922 році він успішно закінчив школу і вступив до Ленінградського політехнічного інституту на фізико-механічний факультет.

Ще студентом, з 1924 року, Вальтер розпочав наукову роботу в Ленінградському фізико-технічному інституті під керівництвом академіка А. Ф. Іоффе. У 1926 році він одружився зі студенткою ЛФТІ Лідією Джонівною Інге, а в 1927 році у них народився син Андрій. На початку 1930 року помер його брат Андрій – студент 4-го курсу фізико-механічного факультету, з яким їх пов'язувала велика дружба. Того ж року Антон Карлович розлучився з першою дружиною і одружився вдруге з Вірою Анатоліївною Стрелковою [2, с.73].

Колеги згадували Вальтера як надзвичайно яскраву та харизматичну особистість. Він завжди ходив в українській вишиванці під піджаком, принципово не носив краватки. Незважаючи на німецьке походження, вчений глибоко поважав українську культуру [3, с.43]. Був відомий своєю демократичністю у спілкуванні зі студентами та молодими науковцями. На іспитах дозволяв користуватися конспектами, вважаючи головним розуміння матеріалу, а не його механічне запам'ятовування [3, с.43].

У червні 1930 року Вальтер переїхав до Харкова, де розпочав роботу в новоствореному Українському фізико-технічному інституті. У другому шлюбі народилося двоє дітей: син Антон (1933) та донька Валентина (1940). Вальтер вів активний спосіб життя, захоплювався багатьма видами спорту: боксом, боротьбою, лижами, плаванням, верховою їздою. Навіть у п'ятдесят років він стрибав у воду з вишки та щоранку бігав незалежно від погоди [4, с.329].

Ранні харківські роки були надзвичайно плідними для молодого науковця. А. К. Вальтер стрімко розвивав свою наукову кар'єру, поєднуючи експериментальну роботу з викладацькою діяльністю у харківських вишах. У 1930–1935 роках він викладав у механіко-машинобудівному інституті, де за його ініціативою було створено фізико-механічний факультет, який згодом увійшов до складу Харківського політехнічного інституту. У 1935–1937 роках працював в автодорожньому інституті. Колеги відзначали його виняткові педагогічні здібності та вміння доступно пояснювати складний матеріал [3, с.43].

У ці роки А. К. Вальтер активно розвивав експериментальну базу УФТІ. Під його керівництвом було створено унікальне обладнання для досліджень у галузі високих

напруг. У 1937 році він очолив роботи з будівництва найбільшого в Європі електростатичного генератора на напругу 3,5 мільйони вольт. Цей прискорювач, збудований за схемою Ван де Граафа, викликав захоплення навіть у самого винахідника, який спеціально приїздив до Харкова оглянути установку [2, с.75]. За спогадами сучасників, довоєнний період був часом розквіту УФТІ та особистого життя Вальтера. У його будинку часто збиралися колеги, велися палкі наукові дискусії, обговорювалися нові експерименти. Антон Карлович створив особливу атмосферу творчого пошуку та взаємодопомоги, яка приваблювала до інституту талановиту молодь [3, с.43].

Науковий доробок А. К. Вальтера у довоєнний період включав розробку першої фізичної теорії явищ діелектричних втрат в ізоляційних матеріалах, розміщених у змінному електричному полі. Разом із К. Д. Синельниковим він запропонував оригінальну чотириступеневу каскадну схему для отримання постійної напруги ± 400 кВ, яка увійшла в історію техніки високих напруг як "схема Вальтера-Синельникова" [2, с.74]. Особливо важливим досягненням стала розробка та виготовлення перших у СРСР вакуумних дифузійних паромасляних насосів (1938–1941 рр.), що мали величезне значення для розвитку вітчизняної високовольтної техніки та атомної промисловості [4, с.350].

Під час війни Вальтер перебував в евакуації в Алма-Аті та Кзил-Орді, де продовжував наукову роботу. У 1944 році він повернувся до Харкова і активно включився у відновлення УФТІ [5, с.136]. Окрім наукової роботи, А. К. Вальтер приділяв велику увагу викладацькій діяльності. З 1937 року він очолював кафедру експериментальної ядерної фізики Харківського університету. Був блискучим лектором, чії виступи збирали не лише фізиків [5, с.137].

Антон Карлович вирізнявся енциклопедичною освіченістю, був тонким знавцем літератури, любив читати вірші напам'ять. У 1950-ті роки його чотири рази обирали депутатом Харківської міської ради, де він працював у комісії з питань освіти [4, с.328]. Найвизначнішим науковим досягненням Вальтера стало створення серії потужних прискорювачів заряджених частинок, зокрема найбільшого в Європі лінійного прискорювача електронів на енергію 2 ГеВ (1965) [6, с.9].

Помер А. К. Вальтер 13 липня 1965 року в Харкові після третього інфаркту. На його честь названо вулицю в районі П'ятихатки, а в Харківському університеті встановлено меморіальну дошку. Його науково-педагогічна спадщина налічує понад 240 праць та 35 підготовлених кандидатів наук.

Список літератури:

1. Академік АН УРСР Антон Карлович Вальтер: Спогади близьких та соратників: До 95-річчя від дня народження / Нац. наук. центр "Харк. фіз.-техн. ін-т"; Редкол.: О. М. Довбня, Р. П. Слабоспицький, О. В. Єременко. – Харків, 2000. – 100 с.
2. Айзацький М. І., Довбня О. М., Митроченко В. В. Харківський фізико-технічний інститут – колыска ядерної фізики та прискорювачів заряджених частинок в СРСР. До 70-річчя розщеплення атомного ядра. – Харків : ННЦ ХФТІ, 2002. – 43 с.
3. Таньшина А. В. Засновники харківських наукових шкіл у фізиці: Навч. посібник з історії фізики. Ч.1. – Харків : ХДУ, 2002. – 512 с.
4. Храмов Ю. О. Історія формування та розвитку фізичних шкіл в Україні. – Київ : Фенікс, 1991. – С. 134–143.
5. Баранов М. І. Антологія видатних досягнень у науці й техніці. Частина 28: Портрети легендарних фізиків "високовольтної бригади" УФТІ // Електротехніка і електромеханіка. – 2015. – № 5. – С. 3–17.